

نقش روستاییان در جنگ ایران و عراق (مطالعه موردی روستای فردو)

یحیی نیازی*

فرزاد حسینی**

جنگ احساس وفاداری و فداکاری برای اعضای یک ملت را در مقابل دشمن به بالاترین درجه می‌رساند. براین اساس، به همان میزان یا حتی بیشتر از هزینه و سرمایه اقتصادی، جنگ به سرمایه انسانی و اجتماعی نیازمند است. جنگ ایران و عراق و مقاومت مردمی شکل گرفته در آن نیز بار دیگر اهمیت حضور این سرمایه اجتماعی را نشان داد. روستاییان یکی از اقشار و گروه‌های حائز اهمیت در طول این جنگ بوده‌اند که سرمایه‌های انسانی، اقتصادی و معنوی خود را در اختیار جبهه‌ها قرار داده‌اند. پس جا دارد نوع فعالیت و انگیزه مشارکت افراد روستایی در مناطق جنگی و در طول دفاع مقدس مورد بررسی و مطالعه قرار گیرد. یکی از روستاهای شناخته شده در دفاع مقدس، روستای فردو در حوالی شهر مقدس قم است که با داشتن آمار بالایی از شهدا و ایثارگران نسبت به جمعیت کم خود در دوران دفاع مقدس نقش آفرینی کرده است. پژوهش حاضر حاصل گفت‌وگوها و تحقیقات میدانی در بین رزمندگان بومی و افراد مطلع این روستا است که به بررسی چرایی و چگونگی ایفای نقش مردم فردو در دوران دفاع مقدس می‌پردازد و در نهایت این ایفای نقش را حاصل بسیج مردمی با تأثیرپذیری از عناصر و انگاره‌های پرنفوذ مذهبی در روستا تلقی می‌کند. واژگان کلیدی: سرمایه اجتماعی، دفاع مقدس، روستاییان، روستای فردو، بسیج مردمی، عناصر مذهبی.

چکیده

مقدمه و بیان مسئله پژوهش

نسل‌های مختلف است. مسئله، نحوه تحقق یک ارزش است که با فداکاری انسان‌های از خود گذشته میسر شده است. مسئله ممکن است نادیده گرفتن برخی ارزش‌های اجتماعی باشد که در برهه‌ای از تاریخ یک ملت، تاریخ‌ساز بوده‌اند. اگر به قول پارسونز، حفظ الگو یکی از چهار نیاز و ضرورت کارکردی برای بقای جامعه باشد، حفظ ارزش‌های دفاع مقدس یکی از چهار نیاز حیاتی جامعه ایران محسوب می‌شود.

رویه متداول در تحقیقات اجتماعی آن است که محقق با کنکاش در واقعیت به تأیید مسئله‌ای که در حیات اجتماعی اتفاق افتاده است، می‌پردازد و سپس از طریق روش علمی آن مسئله را مطالعه می‌کند. معمولاً تحقیقات پیمایشی با این الگو پیش می‌روند. اما گاهی مسئله اجتماعی، کم‌توجهی به میراث فرهنگی یک جامعه و تداوم و حفظ آن در بین

* مدیر گروه مطالعات اجتماعی مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس

** دانشجوی دکتری علوم سیاسی و کارشناس گروه مطالعات اجتماعی مرکز

سال چهاردهم □ شماره پنجاه و پنجم □ زمستان ۱۳۹۴

نقش روستاییان در جنگ ایران و عراق
(مطالعه موردی روستای فردو)

رشادت‌های انسان‌هایی که بی‌نام‌ونشان در جنگ فداکاری کرده و با مشارکت خود در تحقق یک ارزش ملی مذهبی - یعنی دفاع از وطن - سهیم شده‌اند را نادیده انگارد. روستاییان یکی از همین اقشار و گروه‌های حائز اهمیت در طول دفاع مقدس بوده‌اند که با تجربه مستقیم حضور در جبهه جنگ را داشته‌اند یا به‌طور غیرمستقیم، همواره رزمندگان و جبهه‌های جنگ را مورد حمایت قرار داده و از سرمایه‌های انسانی، اقتصادی و معنوی خود در یاری‌رسانی به ایشان دریغ نکرده‌اند. از جمله شاخص‌ترین این روستاییان در طول دفاع مقدس اهالی "روستای فردو" در حوالی شهر مقدس قم است که به دلیل داشتن آمار بالایی از شهدا به نسبت جمعیت خود و معرفی فرماندهان و شخصیت‌های برجسته در دوران جنگ تحمیلی در این زمینه رکورددار است. دسترسی سهل‌الوصول به رزمندگان و مردم این روستا دلیل دیگری بود تا به‌عنوان مورد مطالعاتی پژوهش حاضر قرار گیرد تا مدل مناسبی را برای ادامه این پژوهش در سایر روستاهای کشور فراهم کند. اما سؤالاتی که در این پژوهش به‌دنبال یافتن آنها میسر می‌گردد عبارت‌اند از: «روستاییان فردو چه نقشی در دفاع مقدس ایفا کردند؟ ایفای این نقش به‌صورت داوطلبانه و با برنامهریزی‌های بومی و محلی (بسیج محلی) بوده است یا در حوزه فعالیت‌های از پیش تعیین شده و سازمان‌یافته قرار می‌گیرد؟»

سؤالات فرعی که ما را در یافتن پاسخ دو سؤال فوق راهنمایی می‌کنند نیز عبارت‌اند از:

۱. چه اقشار و گروه‌هایی در روستای فردو و به چه نحو، نقش حامی و پشتیبان دفاع مقدس را ایفا کردند؟
۲. نحوه اعزام و حضور رزمندگان روستای فردو در جبهه‌های جنگ به چه شکل بوده است؟
۳. عوامل محرک و مشوق رزمندگان و روستاییان فردو در دفاع مقدس چه بوده است؟

معمولاً جوامعی که در همسایگی هم قرار دارند، دارای موضوعات مورداختلافی‌اند که در برخی برهه‌های زمانی قابل تحمل و در زمان‌های دیگر، با اراده و خواست حکومت یا تحریک دیگر جوامع، ممکن است مسئله‌آفرین شوند و همین ممکن است آتش یک جنگ خانمان‌سوز و ناعادلانه را شعله‌ور کند. تجاوز ارتش عراق در شهریور ۱۳۵۹ از جمله این جنگ‌هاست که توجیهی جز فزون‌طلبی صدام‌حسین و تحریک کشورهای غربی ندارد. «انگیزه یورش ارتش عراق به ایران... در دیدگاه ژئوپلیتیک و جغرافیای اقتصادی قرار داشت؛ یعنی هم‌هدف‌های جغرافیایی و هم‌هدف‌های اقتصادی دنبال می‌شد، ولی به‌علت ناتوانی آن کشور در زمینه جغرافیای اطلاعاتی مربوط به ایران، پس از هفت سال جنگ، ارتش عراق نتیجه‌ای جز ویرانی سرزمین و از دست‌دادن نیروی نظامی خود نگرفت...»^۱ در واقع به نظر می‌رسد یکی از موانع پیروزی عراق در جنگ، وجود تصورات غیرواقعی و اطلاعات ناقص دولت عراق درباره نیروهای ایران بود؛ چراکه حضور داوطلبانه گروه‌ها و اقشار جامعه ایران با عقاید و افکار متفاوت در جنگ، از نظر ایشان، بعید و دور از عمل بود. به بیان دیگر، مقاومت ایران در جنگ هشت‌ساله و دفاع مقدس نشان از اهمیت و نقش سرمایه‌انسانی و اجتماعی مشارکت‌کننده در این جنگ دارد و لزوم توجهی عمیق‌رأمی‌طلبد و با وجود تحقیقات متعددی که درباره این موضوع در ایران انجام گرفته است - که در جای خود ارزشمند و ضروری است - هنوز جنبه‌های اجتماعی آن و ارائه تیپولوژی و نوع‌شناسی اقشار مشارکت‌کننده در طول جنگ تحمیلی خصوصاً با نگاه جامعه‌شناختی، مهجور مانده و همانا حوزه‌های مناسب و ضروری برای مطالعات جامع و عمیق است. به بیان دیگر، چنانچه تاریخ جنگ و دفاع مقدس با نگاهی عادلانه نوشته شود، نمی‌تواند فقط محدود به شرح فتوحات و جنگاوری رهبران و نخبگان باشد و کنش‌ها و

رژه رزمندگان روستای فردو جهت اعزام به خط مقدم جبهه

ادبیات نظری پژوهش

کشته به بار می‌آورد، با اسراف زیاد همراه است و تعادل جمعیتی را بر هم می‌زند، اما با کارکردهای اجتماعی مثبت نیز همراه است که همانا لزوم دفاع از ارزش‌ها و مرزهای ملی و همچنین هم‌بستگی ملی میان افراد در یک سرزمین است. از این رو، نباید با دیدی یک‌سویه به آن نگریست. در همین راستا لویس کوزر معتقد است «کشمکش‌های اجتماعی پایداری اجتماعی را از بین برده و ساختار اجتماعی را به خطر می‌اندازند...»^۳

البته ایشان با وجود تأثیرات ناگواری که برای ستیزه قائل است، بر این باور است که «... کشمکش می‌تواند به تحکیم گروهی که از نظر ساختاری دچار ضعف است، کمک کند. کشمکش با جامعه‌ای دیگر، می‌تواند هسته یکپارچه‌کننده جامعه‌ای را که به ازهم‌گسیختگی گرایش دارد، ترمیم کند... در چارچوب یک جامعه، کشمکش می‌تواند برخی از افراد نسبتاً منزوی را وادار به قبول یک نقش فعال کند.»^۴

جنگ سبب می‌شود آن افرادی که در زندگی عادی و روزمره خودخواه و منفعت‌طلب بوده‌اند، فداکار

جنگ و ستیزه را آفریننده تاریخ می‌دانند؛ چراکه «تقریباً تمام تمدن‌های معروف در اثر جنگ از بین رفته‌اند و تمام تمدن‌های جدید نیز با جنگ پا به عرصه وجود نهاده‌اند.»^۵ در واقع جنگ و ستیزه از واقعیات اجتماعی زندگی بشر است و اگرچه اکثر متفکران آن را مخل نظم و تعادل اجتماعی تلقی کرده‌اند، از آنجاکه افراد و جوامع منافع، منابع و ارزش‌های خود را دارند، جنگ و ستیزه هم وجود دارد. به بیان دیگر، جنگ از مهم‌ترین عوامل تغییرات اجتماعی است که سبب گشودن درهای جوامع به روی عناصر فرهنگ مادی و غیرمادی جوامع دیگر می‌شود و سطح وسیعی از حیات جامعه را می‌تواند دگرگون کند. به تعبیری، جنگ نوعی "تحول شتابان" است. جنگ در عین حال که همه آن را بدیهی می‌پندارند، اما تحقیقات جامعه‌ی در خصوص آن صورت نگرفته و هنوز پدیده‌ای ناشناخته است. جنگ به‌عنوان خشن‌ترین و مصیبت‌بارترین شکل تعامل اجتماعی، اگرچه بیش از تمام بلاهای طبیعی و بیماری‌ها خسارت و

در زمان جنگ با دشمن خارجی، حفظ موجودیت کامل یا استقلال ارضی جامعه و دفاع از جان، مال و حیثیت ملی در قبال تجاوز نیروهای دشمن است. زمانی که این استقلال و موجودیت از طریق نیروهای مهاجم خارجی به خطر افتد، نیروهای مبارز و سازمان‌های نظامی آن جامعه به مقابله برمی‌خیزند...»^۶ بنابراین جنگ از جمله عوامل تهدیدکننده انطباق جامعه محسوب می‌شود که مردم در گروه‌ها و اقشار مختلف به شیوه‌های متفاوت برای مبارزه با این تهدید نظام اجتماعی کل به ایفای نقش پرداختند. پس جا دارد نوع فعالیت و انگیزه مشارکت افراد روستایی - زن، مرد، پیر و جوان- در مناطق جنگی و در طول دفاع مقدس در این کنش و بسیج عمومی، مورد بررسی و مطالعه قرار گیرد.

از سوی دیگر، یکی از ملزومات بقای هر جامعه‌ای معمولاً انتقال ارزش‌ها و میراث فرهنگی - حفظ الگوهای ارزشی و هنجاری - به نسل‌های آینده می‌باشد که برای این منظور یادآوری داستان فداکاری‌ها و جان‌فشانی‌های افراد جامعه روستایی در زمان دفاع مقدس از این منظر نیز بسیار مؤثر و ضروری است و شناخت و فهم آن از جمله اولویت‌ها در حوزه مطالعات جنگ و دفاع مقدس است. بنابراین مسئله اصلی در طرح مطالعاتی حاضر شناخت و فهم نحوه و دلایل مشارکت توده‌های روستایی مناطق جنگی در دفاع مقدس می‌باشد.

روش تحقیق

هر تحقیقی به تناسب ماهیت موضوع و سؤال اصلی تحقیق، از روش یا روش‌های خاصی استفاده می‌کند و به عقیده ماکس وبر معیار انتخاب روش صرفاً بایستی کارایی روش در دستیابی به یافته‌های واقعی و دقیق باشد. از آنجاکه این تحقیق نه درصدد بررسی روابط متغیرها یا سنجش نگرش،

و ایثارگر باشند و برای وطن و تعهد به میهن و عقیده جان‌فشانی کنند. جنگ سبب تجدید حیات "حس وفاداری و ارادت افراد به ارزش‌های جامعه" می‌شود. با نگاه دورکیمی نیز، جنگ موجبات تحکیم و ارتقای هم‌بستگی اجتماعی را فراهم می‌آورد. جنگ یا در سوی دیگر آن دفاع از وطن، وفاداری می‌آفریند؛ که به تعبیر زیمیل بدون وفاداری، جامعه به وجود نمی‌آید. «وفاداری وضعیتی روحی و نه یک احساس است: من می‌توانم

به دوستانم یا به میهنم، احساس من نسبت به آنان هرچه باشد، وفادار باشم...»^۵ جنگ احساس وفاداری و فداکاری برای اعضای گروه خودی را در مقابل دشمن به بالاترین درجه می‌رساند. براین اساس، به همان میزان یا حتی بیشتر از هزینه و سرمایه اقتصادی، جنگ به سرمایه انسانی و اجتماعی نیازمند است. بدون انسان‌های معتقد، امکان مقاومت و پیروزی در جنگ نامحتمل است. مشارکت

توده‌های انسانی در جنگ کلید موفقیت و پیروزی است. از منظر تالکوت پارسونز، هر نظام اجتماعی کل برای بقا و تداوم موجودیت خود بایستی بتواند سازوکارها و نهادهایی را به وجود آورد که چهار نیاز یا ضرورت کارکردی را تأمین کند. این چهار نیاز شامل انطباق یا سازگاری با محیط، یکپارچگی، حفظ الگوهای فرهنگی و هدف‌یابی است. «یکی از این نیازها

ازجمله شاخص‌ترین روستاهای کشور در طول دفاع مقدس "روستای فردو" در حوالی شهر مقدس قم است که به دلیل داشتن آمار بالای به نسبت جمعیت خود و معرفی فرماندهان و شخصیت‌های برجسته در دوران جنگ تحمیلی در این زمینه رکورددار است.

و مسلمان و پیرو مذهب شیعه جعفری‌اند. درآمد اکثر مردم روستای فردو از فعالیت‌های زراعی و دامداری تأمین می‌شود و گروهی از آنها در امور خدماتی و تولید صنایع دستی اشتغال دارند. در روستای فردو پرورش زنبور عسل نیز رواج دارد.

مراعات سرسبز و حاصلخیز اطراف این روستا موجبات رونق دامداری را فراهم آورده است و انواع لبنیات در آن فرآوری می‌شود. زنان روستای فردو در کنار فعالیت‌های زراعی و

دامداری، به بافت انواع قالی، زیلو و گلیم می‌پردازند. روستای کوهپایه‌ای فردو بافت مسکونی متراکمی دارد و خانه‌های روستا برای غلبه بر شیب طبیعی زمین و امنیت بیشتر در کنار یکدیگر و اکثراً در یک طبقه و به ندرت در دو طبقه با سقف‌های مسطح ساخته شده‌اند. این روستا با تقدیم ۱۰۸ شهید (با توجه به جمعیت کم) در دوران جنگ تحمیلی در ایران زبانزد است.

مردم فردو در دفاع مقدس

روستای فردو از پیشگامان استان قم در اعزام نیرو به کردستان در مقابله با غائله ضدانقلاب بود که حضور در حماسه آزادسازی باشگاه افسران سنندج یکی از افتخارات رزمندگان این روستا است. با شروع جنگ تحمیلی، اعزام اولین دوره رزمندگان روستا هم به جبهه‌های جنگ تحمیلی انجام گرفت. رزمندگان این روستا با حضور حداقل دویست نفری رزمندگان فردویی در تپه چشمه

بلکه شناخت و فهم مناسب شیوه‌ها و اشکال مشارکت افراد روستایی در حمایت از جبهه و جنگ می‌باشد، در قالب استراتژی استفاده‌ای که خاص علوم اجتماعی است، قرار می‌گیرد. از این رو، از روش کیفی برای گردآوری و تحلیل یافته‌ها بهره می‌برد. در این روش، شناخت عمیق و همه‌جانبه پدیده‌های اجتماعی مهم‌تر از تعمیم‌پذیری نتایج است.

در طرح مطالعاتی حاضر نیز به منظور گردآوری اطلاعات، از تکنیک مصاحبه‌های عمیق با افرادی که خود تجربه مستقیمی درباره موضوع داشته‌اند یا اطلاع دقیقی از نحوه مشارکت مردم روستای فردو در کمک به جبهه و جنگ داشتند، استفاده شده است.

تاریخچه و موقعیت روستای فردو

روستای فردو در ۱۵ کیلومتری جنوب شرقی کهک و ۴۷ کیلومتری جنوب شهر قم قرار دارد و از جنوب غربی به کوه چال، از جنوب شرقی به کوه عبدالوهاب، و از شرق به کوه سلطان سعیدشاه محدود می‌شود. نام روستای فردو برگرفته از کلمه فردوس به معنای بهشت است. روستای فردو در محدوده کوهستانی جنوب شرقی کهک واقع شده و ارتفاع آن از سطح دریا در حدود ۲۰۷۰ متر است و اقلیمی معتدل و کوهستانی دارد. آب‌وهوای این روستا در بهار و تابستان خنک و مطبوع و در زمستان سرد و خشک است. رودخانه فصلی فردو در شرق روستا جریان دارد.

روستای فردو قدمت و پیشینه تاریخی طولانی دارد. بنای امامزاده بسوره (باوره) در حوالی روستا و همچنین امامزاده‌ای در داخل روستا قدمت این روستای کوهستانی را نشان می‌دهد. قدمت این زیارتگاه‌ها به دوره صفوی می‌رسد. مردم روستای فردو به زبان فارسی و با لهجه محلی سخن می‌گویند

«شهید جعفر حیدریان در جبهه‌ها خیلی نقش بارزی داشت. [مردم روستا] حرفش را گوش می‌دادند و وقتی صحبت می‌کرد بچه‌ها را جذب می‌کرد. او یک مرتبه ۱۲۰ نفر فردویی را می‌برد و در یک خط به نام "تپه چشمه" در جبهه‌های جنوب، مستقر می‌کند.»

جمعی از رزمندگان روستای فردو در حال توجیه برای عزیمت به مناطق عملیاتی

دزفول و شرکت در شکست حصر آبادان و آزادسازی
بستان و عملیات فتح‌المبین و آزادسازی خرمشهر با
تقدیم ۲۲ شهید نقش بسزایی داشتند.

در عملیات رمضان تعداد زیادی از رزمندگان
فردویی شرکت داشتند که از میان آنها هفت نفر از
بهترین جوانان روستا مفقود شدند که اجساد آنها تا
سال ۱۳۷۷ در منطقه باقی ماند. در عملیات محرم
نیز ۴ شهید تقدیم اسلام و کشور اسلامی کردند. تا
اینکه والفجرها شروع شدند؛ مقدماتی ۱، ۲ و... تا پایان
عملیات والفجر ۸ و حماسه آزادسازی شهر فاو و عبور
از اروندرود یادآور ایثارگری تعداد زیادی از رزمندگان
روستای فردو است که در این عملیات نیز ۲۵۰ نفر از
رزمندگان روستا شرکت داشتند و شهدای روستا در
عملیات والفجر ۸ دوازده نفر بودند و تا این مرحله از
دفاع مقدس شهدای فردو به ۷۰ نفر رسید. در نهایت تا
پایان دفاع مقدس تعداد شهدای روستا به ۱۰۸ نفر و
تعداد جانبازان فردو به ۲۵۰ نفر می‌رسد.

۱. نقش حمایتی اقشار روستای فردو در دفاع مقدس
شناخت افراد و گروه‌هایی که نقش حمایتی و پشتیبانی از
رزمندگان و جبهه‌ها در طول دفاع مقدس داشته‌اند کمک
بسیاری به پی‌بردن به عقبه مقاومت مردمی در جنگ تحمیلی
می‌کند و سازوکار و اسرار این بعد مهم و تأثیرگذار را بیشتر و
بیشتر هویدامی‌کند. بررسی پایگاه اجتماعی افراد و اقشار دخیل
در دفاع مقدس در روستای فردو نیز به‌عنوان یکی از باسابقه‌ترین
و فعال‌ترین روستاهای کشور از نظر اعزام رزمندگان و تقدیم
ایثارگران، از این حیث قابل توجه و حاوی نکات مهمی است که
به شناخت دقیق نقش این روستا و ابعاد اجتماعی و مغفول مانده
آن در جنگ ایران و عراق کمک شایانی می‌کند. از این رو، این
ابعاد و اقشار را در گفت‌وگو با چند تن از رزمندگان بومی این
روستا در دوران دفاع مقدس به بحث و بررسی نشستیم.

۱.۱. نقش معتمدین و روحانیون فردو در دفاع مقدس
در گفت‌وگو با یکی از رزمندگان باسابقه فردو، از وی درباره
نقش معتمدین دوران جنگ در فردو سؤال شد که ایشان

آیت‌الله معرفت که اولین علوم تفسیری قرآنی را نوشته است، اصرار داشتند پسرشان یعنی شهید محمدهادی معرفت را از شهدای فردو بدانند. ایشان می‌گفتند من که همیشه اینجایم، می‌روم و می‌آیم در طول سال. باغ هم دارد که به باغ بالا معروف است. در پایین پاسگاه قدیم فردو منزل آیت‌الله معرفت است. ایشان عنایت ویژه‌ای داشت. مرحوم عموی ما رعیت ایشان بود، چون مداح بود و فرمانده پایگاه بود آیت‌الله معرفت خیلی به ایشان اعتماد داشت. مرحوم پدر بزرگ من هم از جمله معتمدین ایشان بودند. آقای معرفت عنایت ویژه‌ای هم به فردو و شهیدایش داشتند. وقتی دید که چنین مردمانی دارد خیلی سال در فردو ساکن بودند. آیت‌الله رضانی که از جمله خود علمای روستا هستند. ایشان مجتهد هستند و هم‌مباحثه حضرت امام رحمۀ‌الله‌علیه هستند. آقای شیخ فضل‌الله از علمای ما بوده است، ولی در گذشته افراد دیگری هم بودند که منبری‌های خیلی قدر و توانایی بودند؛ مرحوم نکو بودند، مرحوم حاج آقای ابراهیمی بودند که ایشان هم مورد نظر دفتر حضرت آقا بودند، مرحوم حاج آقای مردانه بودند. دو سه مورد دیگر هم بودند که من خیلی اسامی‌شان در ذهنم نیست.»

وقتی از رزمندگانی قدیمی که اهل روستاست درباره نفوذ و خدمات روحانیون در فردو پرسیده شد، پاسخ داد: «فردو یک خصوصیتی داشت که از اول یعنی از پیش از انقلاب که پدرم برایمان تعریف می‌کرد این بود که فردو روحانی داشت. روحانیون باتقوایی داشت؛ مثل آخوند ملا غلامحسین که من خودم ایشان را به یاد دارم. آخوند ملا غلامحسین هم کشاورزی می‌کرد و هم اینکه ملا بود و درس می‌خواند و روضه می‌خواند و نماز جماعت می‌خواند. آقای شیخ حسین مردانه و پسرشان هم بودند. آیت‌الله آشیخ ابراهیم رضانی بود.

در پاسخ نقش دو گروه را پررنگ‌تر خواند: «در روستای فردو دو تا گزینه می‌توانست نقش مهمی را ایفا کند که روستا این تعداد حضور رزمنده‌ها را در جبهه‌ها داشت؛ یک بخش برمی‌گردد به بچه‌های انقلابی که آنجا بودند و امروز به‌عنوان پاسدار و اعضای سپاه شده‌اند و هم بچه‌های حزب‌اللهی که از انقلابیون بوده‌اند. یعنی یک بخش نقش این افراد پررنگ بود که موجب شد جوانان به‌سمت جبهه‌ها روی بیاورند و بعد هم نقش روحانیون. من فکر می‌کنم این موضوع را در دو بخش می‌توان دسته‌بندی کرد؛ یک بخش روحانیون هستند و یک بخش بچه‌های انقلابی که یک تعدادشان پاسدار بودند و یک تعدادشان پاسدار نبودند ولی از سابقه انقلابی برخوردار بودند. نقش روحانیون می‌توانست خیلی در این قضیه پررنگ باشد؛ چون خودشان هم در جبهه حضور پیدا می‌کردند. من فکر می‌کنم آن روزها روستای فردو نزدیک به سی، چهل تا روحانی داشت که پنج، شش نفرشان در جبهه‌ها بسیار فعال بودند.»

یکی دیگر از رزمندگان بومی، تأثیرگذاری روحانیت را در بین اهالی فردو از سال‌های قبل از انقلاب می‌داند و رفت‌وآمد علمای طراز اول در روستا را مسبوق به سابقه می‌خواند و این‌گونه به آن می‌پردازد: «یکی از ویژگی‌های بارز مردم فردو همراهی با روحانیت است؛ یعنی هر جایی که ما مشکلی داشتیم یا مردم فردو مشکلی داشتند مردم می‌گفتند «هرچه روحانی می‌گوید.» اگر به تاریخ فردو نگاه کنیم این روستا همیشه محل رفت‌وآمد علما بوده است از جمله آیت‌الله کبیر، آیت‌الله اراکی، آیت‌الله تبریزی که ایشان هر سه ماه تابستان را در محل حسینیه مسجد شهدای فردو مستقر بودند. آنجا مسقف نبود. بالای مسجد جامع سیدالشهدا به حسینیه اشراف داشت. خدا رحمتشان کند آنجا منزل هم دارند. سه ماه تابستان آنجا نماز جماعت را اقامه می‌کردند.

۲-۱. نقش زنان روستای فردو در دفاع مقدس

اغلب از زنان به‌عنوان افراد حاضر در صحنه‌های مختلف و بسیار تأثیرگذار و تعیین‌کننده در انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی یاد شده است که نقشی حمایت‌گر و دلگرم‌کننده داشته‌اند و در ایفای این نقش از بذل هرگونه ایثار و فداکاری مضایقه نکرده‌اند و برخی صاحب‌نظران موفقیت در دو عرصه مذکور تاریخ این مرزوبوم را با حذف این قشر تعیین‌کننده، ناممکن دانسته‌اند. از این‌رو، از طرف‌های گفت‌وگو خواستیم تا از چگونگی حضور این قشر روستا در دوران دفاع مقدس بگویند.

یکی از اهالی فردو نقش زنان و مادران را در تشویق همسران و فرزندان خود برای حضور در جبهه‌ها این‌گونه بیان می‌کند: «علاوه بر نقش مؤثر همه مادران بزرگوار رزمندگان و شهدا در زمینه همکاری برای تشویق فرزندان‌شان برای حضور در جبهه و تحمل رنج دوری و عدم حضور همسران و فرزندان خودشان در جبهه و عهده‌داری سرپرستی خانواده در آن زمان، تحمل رنج‌های روحی از شنیدن خبرهای ناگواری که دائماً از جبهه پخش می‌شد که چه کسی شهید شده و چه کسی مجروح شده است، هم نقش تشویقی برای بچه‌ها داشتند و هم همکاری می‌کردند برای حضور بچه‌ها و همسران در جبهه. در زمینه پشتیبانی جبهه‌ها هم خیلی کارها کردند؛ از اموال شخصی و طلای خودشان هدیه دادند، در مجالس دعا و مراسم بزرگداشت شهدا حضور داشتند، دیدار جانبازان و مجروحان در بیمارستان‌ها می‌رفتند. یک کاری هم که به‌وفور انجام می‌شد پختن نان بود که از طرف بچه‌های تأمین لشکر ۱۷ علی‌ابن‌ابی‌طالب^(ع) و بچه‌هایی که در فردو کار می‌کردند در بحث پشتیبانی جبهه و جنگ، آرد تهیه می‌شد و زنان هم نان‌های تنوری را می‌پختند و خشک می‌کردند و جمع می‌کردند و به جبهه می‌فرستادند.»

رزمندهای دیگر هم از خدمات زنان روستا به جبهه‌ها

بیداری فردو در اصل از این بود که از قدیم خودش روحانی بومی داشت. روحانیان بومی‌اش هم واقعاً با مردم بودند؛ یعنی کشاورزی می‌کردند، نماز جماعت هم می‌خواندند و مسئله هم می‌گفتند و مردم را بیدار می‌کردند. در فردو روضه‌های خانگی هم زیاد بود به‌غیر از تکیه. دیگر اینکه فردو یک ویژگی خاصی داشت که اگر کسانی با هم کدورت داشتند و دعوا کرده بودند شب که می‌شد می‌آمدند توی تکیه و همه با هم

سینه می‌زدند! همه با هم پای روضه می‌نشستند! روز دعوا کرده بودند، ولی از هم جدا نمی‌شدند. این هم از لطف ائمه اطهار بود که توی مراسم امام حسین اینها همیشه یکی بودند. همه با هم در یک تکیه بودند.»

وی از نقش افراد غیرروحانی شاخص هم در جذب اهالی و جوانان روستا به جبهه‌ها می‌گوید و نقش

یکی از شهدای شاخص فردو به نام شهید جعفر حیدریان را برجسته می‌کند: «شهید جعفر حیدریان در جبهه‌ها خیلی نقش بارزی داشت. حرفش را گوش می‌دادند. ایشان واقعاً سخنور بود و وقتی صحبت می‌کرد بچه‌ها را جذب می‌کرد. او یک مرتبه ۱۲۰ نفر فردویی را می‌برد و در یک خط به نام "تپه چشمه" در جبهه‌های جنوب، مستقر می‌کند. سال ۱۳۶۰ این تدبیر آقای حیدریان بود، منتها بچه‌های دیگر هم همکاری می‌کردند. آقای حیدریان یک چیزی می‌گفت بچه‌های دیگر هم همکاری می‌کردند.»

«دختری یک جفت گوشواره خودش را برای اهدا به جبهه آورده بود. به او گفتم خواهرم، بهتر است احساساتی عمل نکنی و این گوشواره را برای خودت نگه داری. گفت یعنی این گوشواره از جان برادرم که برای دفاع از اسلام دادیم عزیزتر است؟!»

جمعی از رزمندگان روستای فردو در خطوط مقدم جبهه

جبهه‌های نبرد بوده است که در آن زمان تکاپوی خاصی را در شهرها و پشت جبهه‌ها برانگیخته بود و بررسی شکل و شیوه تهیه و ارسال آن برای رزمندگان و سهم هر منطقه در آن حاوی نکات و ابعاد متفاوتی از مدل دفاع مردمی را به منصفه ظهور رسانده است.

یکی از مطلعان فردویی، در بیان نحوه این کمک‌رسانی می‌گوید: «بچه‌ها در تپه چشمه گفته بودند نان کم داریم، نان کم می‌آید. شهید جعفر حیدریان هم پیام داده بود که نان بفرستید بیاید. مردم روستا نان خشک پخته بودند و یک ماشین جمع شد. کمک‌های مردمی هم جمع شد. یک نیسان و یک تویوتا و فکر می‌کنم یک مزدا جمع شد که مردم کمک‌های جمع‌آوری شده را بار زدند و به منطقه فرستادند. ماشین‌ها را هم همان‌جا تحویل شهید حیدریان دادند که برای جبهه بماند.»

یکی دیگر از پیشکسوتان فردو هم جزئیات اقلام ارسالی و نحوه جمع‌آوری و انتقال آنها را به جبهه‌ها این‌گونه شرح می‌دهد

این‌گونه می‌گوید: «خانه‌های فردو قدیمی‌اند و چند تا اطاق داشتند. مادر یکی از شهدای فردو می‌گفت ما در زمان جنگ این اطاق‌ها را اختصاص داده بودیم که برای رزمندگان کاری انجام دهیم. خیاطی بود یا اطاق نان‌پزی داشتیم یا اطاق برای درست کردن نان خشک روغنی (کسمه) داشتیم. با مادران شهدا دور هم جمع می‌شدیم و نیازمندی‌های رزمندگان را دسته‌بندی می‌کردیم. نان خشکی که رویش کنجد و سیاه‌دانه پاشیده بودند را آماده می‌کردند برای بچه‌های رزمنده در لشکر علی‌ابن‌ابی‌طالب می‌فرستادند. خانم‌های روستا یک نگاه ویژه‌ای به جنگ داشتند. مثلاً اگر طلائی داشتند کمک می‌کردند. آقایان روحانی می‌آمدند و اعلام می‌کردند که به کمک مردم به جبهه نیاز داریم؛ خانم‌ها هم انگشتر یا النگو یا هر چیز دیگری را در توان خودشان کمک می‌کردند.»

۱.۳. کمک‌های مردمی فردو در دفاع مقدس

کمک‌های داوطلبانه مردمی در جنگ ایران و عراق یکی از عمده‌ترین منابع تأمین مایحتاج غیرنظامی

دبه غسل را ببری بدهی به رزمندگان. گفتم حالا معلوم نیست من بروم، ممکن است کس دیگری برود. گفت نه! آگه خودت نمی روی نمی دهم! چون همه غسل من همین بوده است. گفتم اگر همین بوده است چشم! من می برم. ما دبه را برداشتیم و رفتیم. تقریباً ۵ کیلویی بود. رفتیم در گردان حضرت معصومه که یکی از گردان های عملیاتی لشکر ۱۷ علی ابن ابی طالب^(ع) است. شهید مجتبی اویسی را صدایش کردم گفتم مجتبی! این را به تدارکاتی ها ندادم؛ این را دادم که خودتان امروز صبح که صبحانه بچه ها را می دهید بین بچه ها تقسیم کنید. حتی یک بار یک نفر یک مرغ زنده آورده بود. ما آن را همین طوری داخل کارتون گذاشتیم و به جبهه بردیم! دختری هم آمده بود و یک جفت گوشواره خودش را برای اهدا به جبهه آورده بود. به او گفتم خواهرم! بهتر است احساساتی عمل نکنی و این گوشواره را برای خودت نگه داری. گفت یعنی این گوشواره از جان برادرم که برای دفاع از اسلام دادیم عزیز تر است؟!»

۲. نحوه حضور و نقش آفرینی رزمندگان فردو در دفاع مقدس

۲.۱. اعزامها

اعزامها نقطه عطف نقش آفرینی مستقیم رزمندگان در جبهه ها بود که برای هر نقطه ای کمیت و کیفیت به خصوص خود را داشت. در حقیقت، کیفیت و کمیت اعزامها می توانست میزان تأثیرگذاری رزمندگان همان منطقه را در عملیات ها و تحرکات خودی مشخص کند و به نحوی در آمار شهدا و مجروحان تعیین کننده باشد. این مقوله که نام نویسی و اعزام به جبهه ها چه سازوکار و شکل و شیوه ای را دنبال می کرد، از نکات جالب و قابل تأمل در دوران دفاع مقدس است که در روستای فردو نیز روایت خاص خود را دارد که کم و کیف آن را از شاهدان عینی جویا شدیم.

که نشان از شوق مردم به اهدای هر نوع کمک در توان و وسع خود به جبهه ها دارد: «مربا که یک مورد اصلی بود. طی یک هفته زنان و دختران روستا ۲۰۰۰ کیلو مربا پختند و به جبهه فرستادند. بعضی هم با بافتن شال گردن یا دستکش دین خود را ادا می کردند. دائم نان می پختند. تعدادی از خانم ها مسئولیت پختن نان را به عهده گرفته بودند و روزانه مقدار زیادی نان محلی تولید می کردند و به جبهه می فرستادند. خود من زمانی که مسئول ناحیه مقاومت کهک بودم تقریباً از کاروانی که راه

انداختند و برای جبهه کمک بردیم، چهار تا کامیونش را فقط از فردو بردیم. پول جمع کرده بودیم و با آن خرید می کردیم که بگوییم این مال این روستا است. بیسکویت خریده بودیم، نان پخته بودیم، مقداری آرد آورده بودیم، سیب زمینی گرفته بودیم. یک تعداد از فردویی ها در بازار قم بودند؛ آنها حتی پولی را جمع کرده بودند و به خانواده های رزمنده ها

کمک مالی می کردند. اینها چند مرتبه هم خریده های آن چنانی داشتند؛ منتها کسی آمار نگرفت که بگوییم چند کیلو بوده است و چقدر نان بوده است و... من مربا را به طور شاخص گفتم که سندش هم هست، ولی ما بارها چند تا کامیون بار زدیم و فرستادیم. یک کامیونش فقط نان بود... یعنی آرد را می آوردند در پایگاه. بچه های پایگاه آرد را با فرغون می بردند در خانه پیرزن ها می دادند و آنها هم می پختند. بعد بچه ها دوباره بار می کردند و می آوردند پایگاه و به جبهه ها می فرستادند. یک پیرزنی یک دبه غسل آورد و گفت ننه! می خواهم خودت این

«در شهدای شاخصمان شهید جعفر حیدریان را داریم. ایشان هم عضو فرماندهی سپاه قم و تشکیل دهنده اول سپاه قم بود و هم مدتی مسئول حفاظت بیت امام در قم بود. بعد هم ایشان به عنوان فرمانده تیپ در تپه چشمه در لشکر ۱۷ معرفی شد.»

سفر حضرت آیت‌الله خامنه‌ای رئیس‌جمهور وقت به روستای فردو در دوران دفاع مقدس

رزمنده‌ای از خستگی‌ناپذیری و تبعیت کامل از ولایت امام راحل در شوق به اعزام به جبهه‌ها در بین مردم روستا می‌گوید: «در بحث اعزام خب هر چقدر در جنگ پیش می‌رفتیم شهید هم می‌آمد؛ یعنی بچه‌ها اعزام می‌شدند، به تبعش عملیاتی بود و به تبعش یک تعدادی شهید می‌آمد. وقتی جنگ طول کشید و به سال پنجم و ششم رسید در فردو اصلاً این مطلب مطرح نبود که چرا جنگ طولانی شده و خانواده‌ها نگذارند بچه‌هایشان بروند؛ یعنی می‌گفتند چون امام گفته است و تا زمانی که امام صلاح بداند تابع هستیم فردو از اول به امام علاقه‌مندی خاصی داشت.»

۲.۲. افراد و فرماندهان شاخص فردو در دفاع مقدس

یکی از پیشکسوتان رزمنده، افراد شاخص در بین رزمندگان فردو را که سمت‌های مهمی هم در لشکر ۱۷ علی‌ابیطالب^(ع) داشتند این‌گونه معرفی می‌کند: «در شهدای شاخصان شهید جعفر حیدریان را داریم. ایشان هم عضو فرماندهی سپاه قم و تشکیل‌دهنده اول سپاه بود و

یکی از شاهدان عینی، نحوه اعزام کاروان رزمندگان در روستا را این‌گونه روایت می‌کند: «اعزام‌های کاروانی بیشتر قبل از عملیات‌ها بود؛ چون بچه‌های فردو بیشتر در زمانی که عملیات بود حضور پیدا می‌کردند. خبر توسط بچه‌های پاسداری که در منطقه بودند می‌رسید که عملیاتی در راه است و اعزام آنها صورت می‌گرفت. یک اعزام را که فیلمبرداری شده و الان یک گوشه‌هایی از آن هست این است که حتی در یکی از اعزام‌ها بچه‌های قمی را آوردند آنجا و کل اعزام از آنجا انجام شد. در موردی اعزام حدود ۱۵۰۰ نفر در قالب کاروان "محمد رسول‌الله(ص)" بود که حاج حسین ایرانی در حسینی‌ه سخترانی کرد و بعد اینها به منطقه اعزام شدند. این یک مورد رسمی انجام شد و تصویربرداری هم شد. بعضی اوقات ما حتی لباس‌هایشان را هم از بسیج می‌گرفتیم. یکی از شهدا که تازه فرزندش متولد شده بود، گفت من الان نمی‌توانم لباس ببرم خانه، چون فرزندم به من وابسته است؛ صبح می‌آیم همین‌جا و لباس‌هایم را می‌گیرم. این شهید هم در عملیات کربلای ۸ شهید شد.»

وی در عملیات فتح‌المبین فرماندهی محور تپه چشمه را بر عهده داشت. اما در این عملیات تیری به پای او اصابت کرد و به شدت مجروح شد. او به پشت جبهه منتقل می‌شود، اما در بین راه به ندای پروردگارش لبیک می‌گوید... رهبر انقلاب در دیداری که با خانواده‌های شهدا و جانبازان قم داشتند از شهید حیدریان این‌گونه یاد کردند: «آن روزی که شهید حیدریان از شهر قم با یک عده معدودی بلند شد رفت کردستان و در مقابل دشمن جنگیدند، آن روز ملت ایران در غربت کامل بود؛ در مقابل ما همه اردوگاه غرب ایستاده بود؛ همه امکانات جهانی علیه ما مجهز شده بود. چند تا جوان از قم، چند تا جوان بود از فلان شهر دیگر، از سراسر روستاها، از سراسر شهرها، اعتقاد به معامله با خدا را در عمل نشان دادند؛ «ان الله اشتری من المؤمنین انفسهم و اموالهم بأن لهم الجنة یقاتلون فی سبیل الله فیقتلون ویقتلون و عداً علیه حقاً فی التوریه و الانجیل و القران»^۷ این پیشکشوت در ادامه می‌گوید: «شهید محمد اویسی را هم داشتیم که یک مدت فرماندهی قرارگاه را داشت. شهید الیاس فضل‌اللهی را داشتیم که مدتی جانشین گردان و مسئول آموزش بود؛ یکسری مسائل مربوط به سپاه و کارهای خارج از کشور انجام می‌داد. شهید علیرضا محمدی که جانشین گردان ادوات بود. شهید غلامعلی محمدی که مسئول اعزام نیروی سپاه قم و جانشین گردان در عملیات خیبر بود که همان جا شهید شدند. سردار شهید جواد احمدیان جانشین گردان در عملیات رمضان که همان سال ۱۳۶۰ شهید شد. حاج حسین شکارچی که مسئول بهداری لشکر ۱۷ بود. علیرضا اسماعیلی که مدتی مسئولیت بهداری را در لشکر داشت. علی رنجبرها را داشتیم؛ یکی شان تهران است و یکی شان قم است. اولی مسئول دفتر فرماندهی قضایی در زمان جنگ بود، دومی هم مدتی مسئول آموزش لشکر ۲۱ حمزه بود.»

هم یک مدتی مسئول حفاظت بیت امام در قم بود. بعد هم که دیگر بحث اعزامها و مسئولیت ایشان در لشکر ۱۷ بود که به‌عنوان فرمانده تیپ معرفی شد در تپه چشمه. وقتی سنندج درگیر غائله ضدانقلاب شد، گروهی از پاسداران قم به فرماندهی شهید حیدریان به آن منطقه اعزام شدند. شهر در دست ضدانقلاب بود و در باشگاه افسران جمعی از برادران ارتشی در محاصره بودند. شهید حیدریان توانست با یک مدیریت قوی محاصره را شکسته و وارد باشگاه شوند. چیزی نمی‌گذرد که با حمله مجدد ضدانقلاب، باشگاه بار دیگر به محاصره درمی‌آید و آنها به مدت ۱۹ روز در محاصره می‌مانند... بالاخره با استقامت نیروهای تحت امر و با تدبیر صحیح آن شهید محاصره باشگاه شکسته می‌شود و با کمک نیروهای دیگر به تعقیب ضدانقلاب در شهر می‌پردازند و به فرماندهی شهید محمد بروجردی از سپاه، شهید صیاد شیرازی از ارتش و دلاوری‌های شهید و هم‌زمان او، سنندج و سپس جاده سنندج مریوان از لوث ضدانقلاب پاک‌سازی می‌شود و سپس وی و هم‌زمانش بعد از پاک‌سازی سنندج، به قم مراجعت می‌نمایند. در سال ۱۳۶۰ شهید حیدریان مأموریت پیدا می‌کند این بار در جبهه جنوب در مقابل متجاوزان عراقی بایستد. قبل از اعزام در زادگاهش سخنرانی می‌کند و با بیان شیوا و پرصلابتش از انقلاب دفاع می‌کند و اهداف تجاوز عراق را به کشور اسلامی تبیین می‌کند. بعد از سخنرانی ۱۵۰ نفر از جوانان فردو به‌همراهی جعفر به جبهه اعزام می‌شوند و در محور تپه چشمه در کنار او با متجاوزان بعثی می‌جنگند. دو کوهه شاهد سخنرانی حیدریان در سال ۱۳۶۰ بود و گواه است که جعفر در حضور سردار رشید اسلام شهید صیاد شیرازی و جمعی از بسیجیان، پاسداران و ارتشیان با خدای خود عهد و پیمان بست که برای بیرون‌راندن متجاوزان از کشور اسلامی، تا آخرین نفس بجنگد.

شهدا و فرماندهان بومی فردو

اسامی شهدا و فرماندهان	مسئولیت
شهید جعفر حیدریان	عضو فرماندهی سپاه قم و عضو مؤسسین سپاه قم مسئولیت حفاظت بیت امام در قم
شهید محمد اویسی	فرمانده قرارگاه
شهید الیاس فضل‌اللهی	جانشین و مسئول آموزش گردان و اعزام به مأموریت‌های اطلاعاتی خارج از کشور
شهید غلامعلی محمدی	مسئول اعزام سپاه قم و جانشین گردان در عملیات خیبر
شهید جواد احمدیان	جانشین گردان در عملیات رمضان

ردیف	اسامی شهدای فردو	محل شهادت	ردیف	اسامی شهدای فردو	محل شهادت
۱	ابراهیم دلیری	کربلای ۵، شلمچه	۱۷	اصغر محمدی	عملیات خیبر
۲	ابوالفضل اویسی	عملیات والفجر ۱۰	۱۸	اکبر گل‌باشی	نوسود
۳	ابوالفضل اویسی	کربلای ۵، شلمچه	۱۹	اکبر ملایی	کربلای ۵، شلمچه
۴	ابوالفضل اویسی	والفجر ۸، فاو عراق	۲۰	الیاس فضل‌اللهی	چالوس
۵	ابوالفضل حیدریان	فکه	۲۱	جعفر اویسی	رمضان، پاسگاه زید
۶	ابوالفضل فضل‌اللهی	کربلای ۴، شلمچه	۲۲	جعفر حیدریان	فتح‌المبین، تپه چشمه
۷	ابوالفضل قنبریان	شرق دجله	۲۳	جواد اخوان	شلمچه
۸	ابوالفضل کوهپیما	کربلای ۱، مهران	۲۴	جواد اویسی	والفجر ۴، پنجوین عراق
۹	احمد خادمی	والفجر ۸، فاو عراق	۲۵	حبیب‌الله زینلی	والفجر ۴
۱۰	احمد رضانژاد	بیت‌المقدس، خرمشهر	۲۶	حبیب‌الله کوهی	بیت‌المقدس، خرمشهر
۱۱	احمد شریفی	عملیات رمضان	۲۷	حسن زینلی	کربلای ۵، شلمچه
۱۲	احمد کربلایی	خرمشهر	۲۸	حسن سعادت	والفجر ۸، فاو عراق
۱۳	احمد مرسلی	کربلای ۴، شلمچه	۲۹	حسن عبداللهی	والفجر ۸، فاو عراق
۱۴	احمد ملایی	جزیره مجنون	۳۰	حسن عسگریان	طریق‌القدس، بستان
۱۵	اصغر جامه‌داران	کربلای ۵، شلمچه	۳۱	حسن فردویی	عین‌خوش
۱۶	اصغر کربلایی	کربلای ۵، شلمچه	۳۲	حسین بخشی	عملیات بدر

نقش روستائیان در جنگ ایران و عراق
(مطالعه موردی روستای فردو)

محل شهادت	اسامی شهدای فردو	ردیف
عملیات خیبر	علی احمدی	۵۶
والفجر ۸، فاو عراق	علی عسگری	۵۷
کربلای ۵، شلمچه	علی کوهپیما	۵۸
پیرانشهر کردستان	علی محمدی	۵۹
کربلای ۵، شلمچه	علی اکبر رنجبر	۶۰
گیلان غرب	علی اکبر کیانی	۶۱
عملیات والفجر ۸	علیرضا محمدی	۶۲
عملیات خیبر	علیرضا مرسلی	۶۳
جزیره مجنون	غضنفر غضنفری	۶۴
عین خوش	غضنفر فضل‌اللهی	۶۵
بیت المقدس	غلامرضا سلمانی	۶۶
میمک	غلامرضا صباغی	۶۷
خیبر، جزیره مجنون	غلامعلی محمدی	۶۸
عملیات محرم	قاسم بخشی	۶۹
کربلای ۱، مهران	قاسم رحیمی	۷۰
عملیات والفجر ۱۰	مجتبی اویسی	۷۱
عملیات محرم	مجتبی وهابی	۷۲
عملیات خیبر	محسن سلمانی	۷۳
کربلای ۵، شلمچه	محسن عسگری	۷۴
والفجر ۳، مهران	محمد احمدیان	۷۵
سد کرج	محمد اویسی	۷۶
والفجر ۸، فاو عراق	محمد ایمانی	۷۷
مهاباد	محمد حیدریان	۷۸

محل شهادت	اسامی شهدای فردو	ردیف
کربلای ۴، شلمچه	حسین رنکرز	۳۳
والفجر ۸، فاو عراق	حسین شاه‌علی	۳۴
کربلای ۵، شلمچه	خیرالله فضل‌اللهی	۳۵
تپه چشمه، دزفول	داود زینلی	۳۶
تپه چشمه	رضا جابری	۳۷
کربلای ۵، شلمچه	رضا سلمانی	۳۸
عملیات والفجر ۸	رضا کوهی	۳۹
هورالهویزه	سید اصغر حسینی	۴۰
حلبچه	سید محمد حسینی	۴۱
شهر مقدس قم	سید مصطفی حسینی	۴۲
شلمچه	عباس امیری	۴۳
کربلای ۱، مهران	عباس اویسی	۴۴
والفجر ۸، منطقه فاو	عباس رضانژاد	۴۵
شلمچه	عباس رنجبر	۴۶
حلبچه عراق	عباس رنجبر	۴۷
جزیره مجنون	عباس عسگری	۴۸
فکه	عباس عسگری	۴۹
بیت المقدس	عباس عسگریان	۵۰
بیت المقدس، خرمشهر	عباس غفاری	۵۱
کربلای ۴، شلمچه	عباس فراری	۵۲
خرمال عراق	عبدالحسین قدیمی	۵۳
شرق بصره	عبدالتاصر عبداللهی	۵۴
طلائیة	عظیم زینلی	۵۵

ردیف	اسامی شهدای فردو	محل شهادت
۹۲	محمدعلی ملایی	عملیات محرم
۹۳	محمود رضائی	عملیات محرم
۹۴	محمود رنجبر	کوت شیخ خرمشهر
۹۵	مرتضی بهاءالدینی	بیت المقدس
۹۶	مرتضی شریفی	کربلای ۵، شلمچه
۹۷	مهدی حقیقی	پاسگاه زید
۹۸	مهدی خرم صفا	قلابویزان
۹۹	مهدی رضائزاد	کربلای ۵، شلمچه
۱۰۰	مهدی رنگرز	جزیره مجنون
۱۰۱	مهدی عسگری	جزیره مجنون
۱۰۲	ناصر جان جان	آبادان
۱۰۳	هادی مردانه	بیمارستان نکوئی

ردیف	اسامی شهدای فردو	محل شهادت
۷۹	محمد رنجبر	عملیات بدر
۸۰	محمد صادق پور	چنگوله عراق
۸۱	محمد عبداللهمیان	جزیره مجنون
۸۲	محمد قاسمی	طریق القدس، بستان
۸۳	محمد محبی	عملیات محرم
۸۴	محمدجواد احمدیان	عملیات محرم
۸۵	محمدحسن احمدیان	ثامن الائمه، آبادان
۸۶	محمد رضا جعفری	کربلای ۵، شلمچه
۸۷	محمد رضا رنجبران	محور خرما
۸۸	محمد رضا عسگری	عملیات رمضان
۸۹	محمد رضا محمودیان	آبادان
۹۰	محمدعلی جابری	عملیات بدر
۹۱	محمدعلی رحیمی	بیت المقدس، خرمشهر

افرادی را داریم که یک مرتبه به جبهه رفته‌اند؛ یعنی فقط یک حضور مثلاً یک ماهه یا چهل و پنج روزه یا دو ماهه دارد. کسانی را هم داریم که ده مرتبه رفته‌اند. اگر ما میانگین بگیریم شاید اعزام‌هایشان برسد به حدود پنج هزار نفر مرتبه!»

وی همچنین درباره محل استقرار رزمندگان بومی فردو و روحیات و محل به‌کارگیری آنها چنین می‌گوید: «چیز شاخصی که من از تجمع نیروهای فردویی یاد می‌آید این است که بچه‌ها یک اعزام به بانه و گیلان غرب در سال ۱۳۶۰ با فرماندهی علی آخوندی و شهید غلامعلی محمدی داشتند. در گیلان غرب ۳ تا تپه داشت

۲.۳. کیفیت حضور رزمندگان فردو در مناطق

عملیاتی

یکی از رزمندگان بومی فردو که در زمان جنگ فعالیت اطلاعاتی و آماری در لشکر ۱۷ داشته است درباره کمیت و دفعات حضور رزمندگان روستا در مناطق عملیاتی چنین می‌گوید: «هزار نفر از روستای فردو از قبل از جنگ در قضاایای کردستان بودند و تا پایان جنگ حضور داشتند. بین اینها افرادی بودند که دائماً حضور داشتند یعنی هشت سال دفاع مقدس را به‌طور دائمی بودند. کسانی را هم داریم که در همه عملیات‌ها شرکت کرده‌اند، ولی شاید جمع جبهه‌اش به سه سال نرسد.

۳. عوامل مشوق روستاییان فردو در دفاع مقدس

اینکه چه عامل یا عواملی می‌تواند اولاً زمینه‌ساز و محرک این حضور داوطلبانه و خودجوش در جبهه‌ها باشد و ثانیاً مردم عادی روستایی را به تکاپو برای همه نوع مساعدت و از خودگذشتگی وادارد سؤالی جدی است که لاجرم باید در پایان پژوهش حاضر به آن پرداخت تا به علل و عوامل انگیزشی و ریشه‌های بسیج مردمی روستای فردو رسید. این انگیزه‌ها و مشوق‌ها را نیز از طرف‌های گفت‌وگو جویا شدیم تا به شناخت عمیق‌تری از ماهیت کنش مردم فردو در دوران دفاع مقدس دست یابیم.

پیشکسوتی در پاسخ به عوامل مشوق مردم فردو در دوران دفاع مقدس، نقش تکیه‌های عزاداری و مراسم‌های عزاداری سیدالشهدا^(ع) را برجسته می‌بیند و می‌گوید: «سعی مردم از قبل از انقلاب بر این بود که روحانی‌هایی که در تکیه دعوت می‌کنند روحانیانی باشند که مردم را در مسائل سیاسی روز آگاه بکنند. یک سال یک روحانی را که در اوایل انقلاب فعال بودند دعوت می‌کردند. روحانیانی که آن زمان خیلی مبارز بودند دعوت می‌شدند؛ به‌غیر از اینکه روحانیون بومی فردو هم مبارز بودند. خود تکیه پایگاه جوششی بود که خیلی مؤثر بود؛ چون نام امام حسین^(ع) خودش موجب حرکت و جوشش و خروش جبهه‌ها بود و واقعاً این فرهنگ امام حسین^(ع) بود که در جبهه‌ها ساکن بود. وقتی عاشورا و محرم شروع می‌شد این دو با هم توأمان می‌شدند؛ فرهنگ شهادت‌طلبی عاشورا و فرهنگ شهادت‌طلبی جبهه و جنگ. عکس شهدا، مرام شهدا و وصیت نامه شهدا در تکیه بود و الآن هم هست. وقتی مردم می‌آمدند اینها را می‌دیدند و اینکه هر سال به

که اسامی‌شان تپه حیدری و تپه یک‌شنبه و تپه سبجانی بود. این رزمندگان همه قمی بودند، اما ۵۰ الی ۶۰ تا هم فردویی بودند. آنها که اصلاً به غرب نمی‌آمدند! یک شاخصه‌ای که این بچه‌های فردویی داشتند این بود که از کارهای خدماتی و پشتیبانی و نشستن توی پرسنلی تنفر داشتند. اصلاً مخالف این بودند که در مناطقی غیر از مناطق عملیاتی و گردان به‌کارگیری شوند. به شهیدی که دو نفر از چهار برادرش شهید شده بودند گفته بودند تو

را به خط نفرستیم. به‌عنوان راننده آمبولانس آمده بود یعنی از محل اعزامش اجازه نمی‌دادند که رزمی بیاید. وقتی آمده بود آنجا، به یکی از فرماندهان گفته بود من راننده آمبولانس نیستم، آرپی‌جی‌زن هستم؛ می‌خواهی می‌مانم و نمی‌خواهی می‌روم! یعنی ما به‌ندرت از بچه‌های فردو کسی را توی تدارکات

داشتیم. به‌ندرت کسی را پیدا می‌کنید که در کارهای پشتیبانی بوده باشد و در عملیاتی نبوده باشد؛ به همین خاطر هم یک‌دفعه در عملیات بدر، ۶ شهید دادیم که در یک جا با هم عکس گرفته بودند! در یک گروهان و گردان بودند و شهید شده بودند. خط‌شکن بودند. بعضی از فرمانده‌گردان‌ها خودشان می‌گویند که ما دنبال بچه‌های فردویی می‌گشتیم؛ چون کار خط‌شکنی‌شان را بیشتر برعهده فردویی‌ها می‌گذاشتند. قرار بر این شده بود که بچه‌های فردو خط‌شکن بدر باشند.»

یکی از روستاییان فردو:
«محرک اصلی بچه‌های ما برای حضور در جبهه همان مراسم عاشورای امام حسین بود؛ یعنی الگوگیری از این قضیه بود.»

تشییع پیکر شهدا در روستای فردو در دوران دفاع مقدس

الگوگیری از این قضیه بود. شاید حتی نشود یک نفر را پیدا کرد که بگوییم این آقا در مراسم شرکت نمی‌کرد یا نقشی نداشت. می‌خواهم بگویم این هزارتا رزمنده فردویی اکثریتشان خودشان دست‌اندرکاران هیئت امام حسین^(ع) و هیئت‌های عزاداری روستا بودند. خودشان جزء بانی‌های مجالس و تعزیه‌گردان‌ها و میان‌داران مجلس بودند.»

وقتی از برادر دیگری دلیل اصلی حضور هزار رزمنده از فردو در جبهه‌ها، صدوچهارده شهید و تعدادی جانباز و اسیر پرسیده می‌شود، در جواب می‌گوید: «دو علت اصلی داشت؛ علت اول این بود که روضه‌های امام حسین^(ع)، مادران را بیدار کرده بود. در فردو همیشه روضه‌خوانی برقرار بود. هر سه مسجد جامع روضه داشتند؛ غیر از روضه‌های خانگی. علت دیگرش هم مقلدبودن مردم بود. این مردم مقلد امام بودند. مقلدبودن خیلی مهم است. مقلد اگر هر گرفتاری‌ای برایش پیش بیاید اگر مجتهدش دستور بدهد مشتاقانه به نظر مرجع

تعداد شهدا افزوده می‌شد، شور جدیدی می‌گرفتند و ترغیب می‌شدند راه شهدا را ادامه بدهند. در فرهنگشان این بود که راه شهدا و راه امام حسین^(ع) یک راه است. آنها عملاً باید ندای «هل من ناصر» امام حسین^(ع) را این‌گونه پاسخ دهند. امروز روز پاسخ به ندای هل من ناصر امام حسین^(ع) است. امام خمینی^(ره) هر ندایی می‌داد این مردم اطاعت می‌کردند. در زمان جبهه‌ها این قضایا بیشتر زنده می‌شد. فرهنگ عاشورا از جنس فرهنگ جنگ بود و اینها که با هم توأم می‌شدند جلوه خاصی داشت. مثلاً اگر در همان تکیه مردم ده روز عزاداری می‌کردند، به محض اینکه دهه اول تمام می‌شد تعداد زیادی از همان جا تصمیم می‌گرفتند که بروند به جبهه؛ یعنی این فرهنگ‌ها توأمان با هم بود. آن زمان هم هیئت‌های ما متمرکز بود و چون جمعیت کمتر و محدودتر بود، هیئت فقط تکیه بود. در کل برداشت من این است که در اصل محرک بچه‌های ما برای حضور در جبهه همان مراسم عاشورای امام حسین^(ع) بود؛ یعنی

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

تجزیه و تحلیل آمار، اطلاعات و روایت‌های آمده در پژوهش حاضر بیانگر آن است که باوجود قرارگرفتن روستایی کوچک همچون فردو در حاشیه و دوری از مرکز تحولات از قبیل شهرهای بزرگ و مناطق مرزی درگیر در جنگ، اقشار مختلف آن در کمک به جبهه‌ها و پیشبرد روند جنگ از بذل آنچه در بضاعت و وسع خود داشته‌اند دریغ نکرده‌اند و این گزاره را آمار قابل‌ملاحظه شهدا، ایثارگران، رزمندگان اعزامی، حضور در سطوح بالای فرماندهی جنگ و انواع کمک‌های مردمی به‌خوبی تأیید می‌کند.

در انتهای این نوشتار لازم است بار دیگر سؤال اصلی پژوهش را مرور کنیم تا میزان توفیق خود را در نیل به پاسخی جامع و قانع‌کننده بسنجیم؛ "روستاییان فردو چه نقشی در دوران دفاع مقدس ایفا کردند و چگونه و با چه انگیزه‌هایی به ایفای آن پرداختند؟"

پاسخ به قسمت اول سؤال در ابتدای جمع‌بندی به اجمال بیان شد، اما در پاسخ به قسمت دوم و مهم‌تر باید گفت که تحقیقات و گفت‌وگوهای انجام‌شده حکایت از آن دارد که بسیج منابع در روستای مورد مطالعه نه به‌صورت دستوری و از بالا به پائین، بلکه با انگیزه‌ها و سازوکاری کاملاً داوطلبانه و خودجوش شکل گرفته بود و همین نکته هم‌بستگی و انسجام مدنظر جامعه‌شناسان سیستمی در ایجاد حس وفاداری و فداکاری نسبت به جامعه و هم‌نوعان را به اوج خود رسانده و الگوی مثالی اتحاد و مقاومت در برابر دشمن خارجی را به‌خوبی معرفی کرده است.

زمانی که به‌دقت در علل و ریشه‌های این بسیج مردمی کنکاش شد، محققین حاضر را متوجه وجود

عمل می‌کند... و علت دوم در عزاهای امام حسین وقتی تشریح می‌کردند امام حسین با چه وضعی کشته شد، اثر مهمی بر جا می‌گذاشت. خود خون شهیدان هم اثر دارد؛ هرچه شهید می‌آوردند مردم آبدیده‌تر می‌شدند.» رزمنده دیگری هم فضای مذهبی فردو و تأثیر آن بر مردم را این‌گونه شرح می‌دهد: «فردو از قبل جوّ مذهبی داشت؛ یعنی مردمش کلاً مذهبی بودند و الآن هم همین‌طور است. این مطلب در حال حاضر

خیلی مهم است. آن زمان هم مردم کلاً مذهبی بودند. نمونه‌اش اینکه در فردو شاید حدوداً ۱۶، ۱۷ تا مسجد است؛ این نشان می‌دهد که اینها به مسجد، دین و مذهب علاقه داشتند. از اول اجتماع اینها و وحدتشان یکی بوده است. علاقه به روحانیت هم هست که این مردم عموماً دین

را از سرچشمه‌اش گرفته‌اند؛ یعنی نیامده‌اند دین را همین‌طوری و از جایی بگیرند که بی‌اساس باشد. نمونه‌اش اینکه علما در آنجا حضور داشته‌اند. می‌آمدند به‌خصوص در تابستان‌ها به‌خاطر آب‌وهوایی که داشت، علما را دعوت می‌کردند و نماز می‌خواندند و... نمونه‌اش مثل آیت‌الله تبریزی که چند سال آمد و آنجا نماز خواند. آنجا خانه داشت و می‌ماند و علمای دیگر هم بودند.»

در این پژوهش سه عامل مهم و کلیدی در تحریک و تشویق بسیج مردمی روستای فردو نقش بسزایی داشت:

۱. قیام حماسی سیدالشهدا^(ع)،
۲. نقش بی‌بدیل رهبری امام خمینی^(ره) و
۳. روحانیت انقلابی.

به صحنه کشاندن مردم و ملموس کردن حماسه حسینی ایفا می‌کند، روحانیت انقلابی است که نفوذ معنوی و پذیرش آنها برای مردم بستری آماده برای شکل‌گیری بسیج فراگیر توده‌ها است که "زندگی در مردم و با مردم" و جهادگری پیشاپیش مردم، آنها را به محل رجوع روستاییان مبدل کرده است.

روستای فردو نمونه‌ای است در بین صدها و هزاران روستای این کشور که به دلیل شهرت و دسترسی مورد توجه صاحبان این نوشتار واقع شد، اما به نظر می‌رسد موارد مشابه بسیاری بتوان یافت که ظرفیت بررسی مشابه را داشته باشند. اهتمام پژوهش حاضر بر آن بوده است که الگویی کاربردی در بررسی و تحلیل نقش روستا و روستاییان در دفاع مقدس ارائه دهد؛ به این امید که نقشه راه پژوهشگران علاقه‌مند در تحقیق و گردآوری اثری جامع در این زمینه باشد.

سه عامل مهم و کلیدی در تحریک و تشویق مردمی کرد. قیام حماسی سیدالشهدا^(ع) و یاران آن حضرت، به‌عنوان یگانه عامل الهام‌بخش قیام مردم ایران علیه رژیم شاهنشاهی مطرح بوده و در سراسر دفاع مقدس نیز به‌عنوان الگو و روح انقلاب مردمی جریان داشته و تکلیف آنها را در هر صحنه و زمان و مکان در دوران جنگ تحمیلی نشان می‌داده است. دومین عامل نقش بی‌بدیل رهبری امام خمینی^(ع)، به‌عنوان ناجی ملت و احیاگر تشیع است که با هدایت و معماری خود به تربیت انسان‌هایی اسطوره‌ای قیام کرد و با بیان انگاره "پیروزی خون بر شمشیر" به‌عنوان معلمی برای تعلیم درس‌گیری هر زمان و مکان از قیام عاشورا عمل کرد تا ظرفیت‌ها و سرمایه‌های خفته امت را به میدان جهاد بیاورد. عامل سوم که به‌عنوان پیاده‌نظام و واسط در دسترس امام خمینی^(ع)، نقش برجسته و نافذی را در

**نقش روستاییان در جنگ ایران و عراق
(مطالعه موردی روستای فردو)**

منابع:

۱. امیر آشفته تهرانی، جامعه‌شناسی جنگ و نیروهای نظامی، تهران: نشر ارمغان، ۱۳۸۷، ص ۴۷
۲. گاستون بوتول، جامعه‌شناسی جنگ، ترجمه هوشنگ فرخجسته، تهران: نشر علمی و فرهنگی، ۱۳۷۴، ص ۱.
۳. Coser, Lewis, The functions of social conflict, Glencoe, Illinois: free press., 1956, 24 .
۴. جورج ریتزر، نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نشر علمی و فرهنگی، ۱۳۸۳، ص ۶۸.
۵. یان کرایب، نظریه جامعه‌شناسی کلاسیک، ترجمه شهناز مسمی پرست، تهران: نشر آگه، ۱۳۸۲، صص ۲۶۹-۲۷۰.
۶. مهدی ادیبی سده، جامعه‌شناسی جنگ و نیروهای نظامی، تهران: نشر سمت، ۱۳۸۷، صص ۱۴۸-۱۴۷.
۷. بیانات آیت‌الله العظمی سید علی خامنه‌ای در دیدار با مردم قم، ۱۳۸۹/۷/۲۸.

گفت‌وگوها

گفت‌وگوی محقق مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس با رزمندگان بومی فردو، ۱۳۹۳/۱۰/۱۰.

گفت‌وگوی محقق مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس با رزمندگان بومی فردو، ۱۳۹۳/۱۰/۲۲.

گفت‌وگوی محقق مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس با یکی از مطلعان فردو، ۱۳۹۳/۱۱/۱۵.

گفت‌وگوی محقق مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس با یکی از پیشکسوتان فردو، ۱۳۹۳/۱۱/۱۷.

گفت‌وگوی محقق مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس با یکی از شاهدان عینی در فردو، ۱۳۹۳/۱۲/۱۵.

گفت‌وگوی محقق مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس با رزمندگان بومی فردو، ۱۳۹۴/۵/۱۴.

گفت‌وگوی محقق مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس با یکی از اهالی فردو، ۱۳۹۴/۶/۷.